

HAZAI TÜKÖR

HAVASI ZOLTÁN

SZEGED ÉS EGYETEMEI

A SZEGEDI EGYETEMI OKTATÁS FÉL ÉVSZÁZADOS FORDULÓJA ALKALMÁBÓL

Egyetem 1921 óta működik Szegeden. A ma már két intézmény: a tudományegyetem és az orvostudományi egyetem múltját, hagyományait tekintve nem vetélkedhet hazánk és a külföld régi alapítású, nagy tradíciójú egyetemeivel. De korunkban, szocializmust építő jelenünkben a József Attila Tudományegyetem három karával, a Szegedi Orvostudományi Egyetem két karával az ország felsőoktatási és tudományos kutatási rendszerében méltán és joggal kivívott megbecsülést élvez, lársadalomalakító tevékenységünkben fontos szerepkört tölt be.

Hazánk legrégebbi egyetemi intézménye, amely Közép-Európának is első egyetemei közé tartozott, bár csak töredezetten élt egy ideig, a folyamat máig nem is ér el, 1367-ben létesült Pécsen. A későbbi alapítású óbudai, majd pozsonyi egyetem is csak rövid ideig állott fenn. Ma is működő egyetemeink közül az elsőt 1635-ben alapították Nagyszombatban. Ez az intézmény 1777-ben Budára, majd később Pestre került. 1872-ben Kolozsvárra, 1912-ben Pozsonyban és Debrecenben létesült egyetem, ez utóbbi csak 1918-ban nyílt meg. 1921-ben, az első világháború után a pozsonyi Pécsre, a kolozsvári egyetem Szegedre került. Szegedre, mely már régóta akart egyetemet. Szegedre, melyet ma — egyik jellemzője szerint — egyetemi városnak tudunk.

1

Mi tesz egy várost várossá? Egyetemet egyetemmé? Várost egyetemi várossá? Mi az időnek az a mértékegysége, amely elég a hagyomány meggyökereztetésére? A kultúra kontinuitásában, a folyamat töretlenségében mennyi elég a nemzedékek egymásra következéséhez, milyen kumulálása elég a szellemi energiáknak az önműködő átöröklődéshez?

Mostanában gyakran kutatom e kérdésekre a választ. Keresem, ha a vidéki nagyobb városok értelmiségi szakembereinek szakirodalmi információval való ellátottsága a vizsgálat tárgya. Ha a vidéki folyóiratok intellektuális bázisának ügye kerül szóba. Ezt feszegetem sok ezer kilométeres szibériai utazásom, Novoszibirszk és Irkutszk meglátogatása után. Ezen tűnődtem angliai utam alatt. Nap mint nap felmerül bennem az egyetemi jubileumra készülő Almanach összeálló adatkötegei látán. Tizenhárom évvel ezelőtti Szegedre kerülése óta tulajdonképpen szüntelenül. Azóta erősebben, mióta Szeged szellemi életével összefüggő vita első hullámai felszökkentek, majd lehanyatlottak. Ismét felbukkan a kérdés Erdei Ferenc utolsó könyvének olvasása közben. Kutatom a választ a tudományos kutatás játékszabályaival is, ha a hazai tudománypolitikai elvek és gyakorlat vizsgálata a feladatomi.

Szeged régi város, az első írásos emlékek a XII. században említik — mégiscsak kevés olyan emléke maradt meg a régmúltnak, mint például az Árpád-kori Demeter-torony. A várost ért csapásokban keresendő a múltra utaló tárgyi doku-

mentumok viszonylag kicsi száma. A tatárok dúlása, a hosszúra nyúló törökök elleni védelmi háború, a török hódoltság, tűzvészek, árvizek erősen ritkították a fennmaradó emlékek sorait. A város gazdasági fejlődése korai. Szeged a XV. század folyamán gazdasági és művelődési viszonyait tekintve az országnak Buda, Székesfehérvár, Kassa és más nagyobb városok mellett egyik legtekintélyesebb városa volt, sőt később hazánk fővárosa után a második helyre került. Mégis — részben a többszöri csapások terhe alatt, részben a polgárosodás vidéki vonatottabb üteméből, majd a határszéli fekvésből adottan — egyre nehezebben állja a versenyt, az utóbbi évtizedekben más magyar városok törtek elé a ranglistán.

Fejlett kultúra, magas fokú művelődési vágy jellemzi a várost a kezdeti időktől — még sincs egyeteme az első világháború végéig. Haladó mozgalmak a törökellenes harcok, a szabadságharc, a polgárvárosi törekvések jobbfejta eszmeiségéből táplálkoznak — de a kultúrateremtő akciókban mégis az uralkodó osztályok eszmei fegyvereinek felülkerekedését kell eltűrnie, a veszített háború után fennmaradó és vadul újra lábra kapó, a tanácsköztársasági nemzetköziségnek visszavágni vágyó nacionalizmus-létesít egyetemet Szegeden.

De — más oldalról nézve viszont — ezzel az intézkedéssel ér véget a város haladó polgárainak egyetem létesítéséért folytatott 130 éves küzdelme is. A magasabb fokú műveltségért folyó harcban visszatekintve látjuk, hogy mennyi szívós nekigyürközésről és leverő kudarcról vallanak a visszaemlékezők. Micsoda ellentétekre, összecsapásokra utalnak a haladó és visszahúzó erők harcai, a fellendülések és hanyatlások egymást váltogató korszakai. A szegedi múlt kutatója elé — a város művelődési viszonyainak kialakulásáról hírt adó ismeretek láttán — a felölő kérdések kötege, az ellentmondások garmada tárul. Szinte az ellentmondások szülőhelye e város. Évszázadain visszatekintve hol egyik, hol másik arculatát tárja a szemlélő elé, egész a legújabb időkig, egészen a város történelme igazi formálójának, a dolgozó népnek a felszabadulásáig.

A művelődési kezdetek felfedése során a hűbéri középkor ideológiájának benyolult és ellentmondásos folyamába lépkedhetne vissza az ember. Ahol a társadalom élete — a kézművesség, a városiasodás, az árutermelés és csere — fejlődőnek bizonyul, ott még az uralkodó vallási nézetek kérgén is áttörnek az eleven tudományos megismerés hajtásai, ott még az egyház is — bár kényszeredetten — enged a feltörő társadalmi igénynek. Ott, hol a városi munka már differenciált igényeivel bizonyos művelődésbeli vágyakat, sőt kényszereket támaszt, ott nem állhatja már meg a helyét a hivatalos egyház egyedül. A néptől elszakadt, a műveltség monopóliumát féltve vigyázó egyház ne csodálkozzon, ha a felvilágosításra, a megnyerésre törekvő ferences mozgalom agitátorai férkőznek közelebb a tömegekhez. Egymásra torlódnak a végletek itt. Hol az eretnek mozgalom térhódításával kell számolni és leszámolni, hol pedig — majd később — a reformáció terjedése miatti viták toroklónak véres összecsapásokig.

A XV. századi gazdasági izmosodás termeli a magasabb műveltség kibontakoztatására irányuló akarást. A szegedi ifjak a magyar középkor végén, az újkor elején — más magyar városok hasonló törekvéseihez mérve — talán a legnagyobb számmal keresik fel a külföldi, főleg a krakkói, a bécsi egyetemeteket és a wittenbergi főiskolát. A szegedi írásbeliség és könyvkultúra ez időben magas fokon áll. De a humanizmus, a reneszánsz nem tud mégse teljes pompájában kivirággani, mert a török áradat elsodorja a növekedő kultúra hajtásait. A török hódoltság elől menekedve, a műveltebb polgári csoportok más magyar városok közművelődésén hagyták meg kezük nyomát. Századok viszontagságai után a XVIII. század vége felé vetődhet fel felsőbb iskola létesítésének gondolata. 1790-től indul hazánkban a magyar függetlenségért és a polgári haladásért harcoló mozgalmak sorozata. 1792-ben a szegedi polgárok átgondolt programmal lépnek a „felsőbb-ség” elé, az első főiskola jellegű intézmény felállítását kérve. „Mennyit könyörögnek, instantiáznak Szegedről az ország vezető körei előtt ezzel a gondolattal... és mindhiába.” A város tanácsa a sajtó segítségét is igénybe veszi. Tudósítás jelenik meg:

„azon vagynak Ns Tsongrád vármegye egyetértésével érdemes Elöljárói, hogy a Philosophiának is széket emelhessenek.” Mindhiába. „A helytartó tanács kimondja, hogy Ófelsége parancsolata értelmében a tudományok új rendszerének kidolgozása és szentesítése előtt a kérést el kellett utasítani.” Ekkor a Habsburgok hatalmán buktak el a szándékok.

Az 1848—49-es szabadságharc kormányának nem maradhatott ideje főiskola létesítésére. A szabadságharc bukása után 1867-ig fel sem vetődhetett a szegedi egyetem alapításának gondolata. De 1869-ben a város ismét feliratot intézett az országgyűléshez. 1876-ban már kifejezetten az ország harmadik egyetemének Szegeden történő létesítését sürgették. Az 1879-i árvíz utáni újjáépítés lendületében széles körű mozgalom indult újra a régen kért felsőfokú intézményért. Az újabb és újabb kezdeményezések, a felső szervek vonakodása közben az idő előrehalad, a küzdelem már a XX. századba tolódik át — és a „harmadik egyetem” nem Szegeden születik, hanem 1912-ben Pozsonyban és Debrecenben nyílnak meg a lehetőségek. A szegedi egyetemalapításra irányuló erőfeszítéseket az első világháború kitörése söpörte el. A különösen Szeged számára rövid életű Tanácsköztársaságnak arra sem lehetett ideje, hogy egy szegedi egyetem alakításának akár csak a gondolatát is felvesse.

A múlt század végi egyre erősödő szociális nyomorúság, paraszti anyagi züllés, a polgári radikalizmus talajából erős szálú munkásmozgalom bontakozik ki Szegeden — és a Tanácsköztársaság leverésére, az ellenforradalmi korszak nyitására éppen innen indul Horthy és Gömbös vezetésével a fehérterror, a magyar fasizmus innét kezdi gombolyítani bénító fonálát.

Az ellentétek egymásba csapásának példái — anélkül, hogy a város gazdasági és társadalmi fejlődését mélyebben elemeznénk — utalnak az egyetem alapításának előzményeire és körülményeire, jelzik egyben az intézmény első évtizedeinek eszmei alakulását is. Két társadalmi-gazdasági és eszmei vonulat érintkezik egymással, pontosabban a magyar vidéki várost meghatározó fejlődési vonal két oldala áll időnként élesen szembehelyezkedve, máskor összefonódva egymással.

A századok folyamán a város gazdasági előrehaladása a történelmi fordulatokon többször megtörik. A török hódoltságból felszabadulva magas kultúrájú kézműipar bontakozik ki, virágzik a kereskedelem, fejlődik a paraszti gazdálkodás. A múlt századi pusztító árvíz romba dönti újra a nép kezemunkáját. Hatalmas erőfeszítéssel épül újjá a város. Korszerű elgondolások vezérlik a városépítőket. A gazdasági építés üteme felgyorsul. Ezt az ütemet serkenti is és fékezi is egyben a polgárosodó, de még paraszti, népi hagyományokat dédelgető iparosréteg. Büszke öntudatával ragaszkodón védi a korán, más városoktól elütő módon, kedvezően kialakult demokratikus eszméit. Szeged kezdettől fogva a szabad városok egyikeként él. Társadalmának fejlődését nem akasztja a feudális földesúr önkénye. A felsővárosi halászok, kereskedők, hajóácsok, az alsóvárosi dohány- és paprikatermelők polgári öntudatukban hinni szeretnék, hogy a város vezetőit, persze főleg a jómódú iparosok és parasztok közül, ők maguk delegálják, szavazataik szabhatják meg a város fejlődésének irányát. De a gyáripar fejlődését nem akadályozhatják meg mégsem. A fellendülést, a valóban modern nagyváros kibontakozásának útját csak az első világháború kitörése torlaszolhatja el. A háborút követő anyagi helyzet, majd a gazdasági válság pedig a már elért ipari és kereskedelmi polgári jelleget is a mezőgazdasági arculat irányába alakítja.

Ebben a helyzetben a Szegeden szervezkedő ellenforradalom, a megszálló csapatok védelme alatt, a megrekedt társadalmi-gazdasági állapotokat kihasználva, a munkások és agrárproletárok seregét véres megtorlásokkal megfélemlítve, az ország-részek elvesztésének vádját a Tanácsköztársaságra hárítva, eltorzítva és felszítva a parasztság és polgárság magyar nemzeti öntudatát, a szegedi magyar faj erényeire apellál, hadsereget szervez, és eszmei zűrzavart idéz elő a város lakóinak tudatában.

Mindezek ismerete nélkül nehéz magyarázni azt a körülményt, hogy a XX. századi magyar irodalomban a vidéki városok között Szeged játssza a legjelentősebb, leghaladóbb szerepet, és az ellenforradalmi korszak uralkodó osztályai is itt szándékoznak ideológiájuknak bázist teremteni.

2

A válságba és inflációba merülő, külföldi kölcsönrel-életre kapó — így a nemzetközi tőkének elkötelezett — kapitalista gazdasági élet talaján, a nép érdekeit sutba dobó társadalmi-politikai viszonyok közepette, a tudati viszonyok összezavarodottsága idején az ellenforradalmi kulturális kormányzat lázasan építi a maga ideológiai frontszakaszát, ellentmondásos művelődési politikáját. Gözerővel rombolja a szocialista eszmei „fertőzés” nyomait. Visszanyúl a feudálkapitalista eszmei örökségbe, de még a liberalizmustól is óvakodva, „megújítja” az eszmei fegyverzetet (pl. neonacionalizmus), hatalomra tör a tudatformálásban is. Felédtetni akarja a proletárdiktatúra gondolatát, ki akarja józanítani a „megtévedetteket”, el akarja terelni a tömegek figyelmét a társadalom bajairól.

Új ellentmondások ívei feszülnek a felsőoktatási intézményt kapott város és a kezdetben itt meggyökeresedni nem is kívánó, Kolozsvarra visszavágyó egyetem fölé. Szeged városa méltánylandó erőfeszítéseket tesz, messzemenő anyagi áldozatokat hoz az egyetemi élet feltételeinek biztosítása érdekében. Teszi ezt akkor, amikor hírhedt börtönében politikai foglyok sínylődnek, amikor a város munkásrétegei, a környék tanyai parasztjai súlyosan elnyomott helyzetükben nyomorognak. Maga Klebelsberg is látja, sőt el sem hallgatja, hogy: „...sokak szemében szinte képtelenségnek látszik, hogy midőn máról holnapra alig tudunk megélni, midőn száz-ekrek koplalnak, mi a tudomány támogatása terén tervezgetni, sőt cselekedni merünk.” Az ellenforradalmi tudománypolitika olyan célokat tűz ki, amelyek meghaladják a nemzetgazdaság teherbíró képességét, a társadalom erejét. A kulturális kormányzat hiába fáradozott azon, hogy a termelést, az ipart, a tőkét a tudomány támogatására megnyerje. A miniszter az 1926-os természettudományos kongresszuson, annak ünnepélyes megnyitó ülésén, a kormányzó jelenlétében, felvonultatta Budapest székesfőváros polgármesterét (aki Klebelsberg szerint a budapesti üzemek nevében is szólt), a Gyáriparosok Országos Szövetsége elnökét, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület képviselőjét, hogy anyagi támogatásukat juttassák kifejezésre, járuljanak hozzá a természettudományi és technikai kutatómunka fejlesztését célzó program megvalósításához. A jeles férfiak üdvözölték „a magasröptű elgondolásokat”, szépen hangzó nyilatkozatokat tettek, de minden konkrét ígéretet kerültek.

A szegedi egyetem a húszas években többször is gyűjtésekből kívánta a működéséhez szükséges összeget előteremteni. „Kilátástalan helyzetünkben reménysugárként látjuk felvillanni a társadalom ébredni kezdő áldozatkészségét.” Az adakozók sorában nem látjuk a szegedi polgárságot. Győr, Debrecen, Hódmezővásárhely, Kécskés, Békéscsaba neve olvasható az 1923—24-es listán, de nem szerepel a Szegedi Kenderfonógyár, a Pick Szalámigyár. Az 1924-es évben aktuálisá vált a kérdés: „Szükséges-e vagy célszerű-e... négy egyetemet fenntartani, s mert a feleletet adók jelentős része ezt kétségbe vonta, nem kellene-e éppen a szegedi egyetemet megszüntetni, melyre eddig az állam legkevesebbet költött és áldozott?” Ilyen megrázkódtatás kellett ahhoz, hogy maga az egyetem, a többi egyetemek és a város vezetősége is megmozduljon. Felvonult a katolikus egyház is, mely a debreceni „protestáns” egyetem ellensúlyozására a szegedi egyetemet „katolikus” egyetemmé kívánta erősíteni. Szeged közvéleménye nyomására is a város késznek mutatkozott jelentős hozzájárulás megszavazására. Ekkor indultak meg a kultuskormányzat irányításával az egyetemi építkezések, amelyek a klinikák, az orvostudományi és természettudományi intézetek egy részének felépülését, valamint a bölcsészettudományi kar addig más célokra használt épületben történő elhelyezését eredményezték. A vá-

ros és most már az egyetem szakadozott vonalú fejlődése szinte sorsszerűvé válik, most amikor kiteljesedhetne valami koncepciózus, távlatokat mutató fejlesztés, visszaveti azt a kapitalizmus világgazdasági válságának kibontakozása. Takarékosági intézkedések egész sora következik el, majd pedig a második világháború.

A kapitalizmus gazdasági viszonyai között is a termelőerők fejlődése az internacionalizálás irányába mutat, a nemzetek közötti különféle kapcsolatok kifejlődését és élénkülését eredményezheti, a nemzeti válaszfalak ledöntése a tudomány nemzetközi egységének megteremtését segítheti — mód nyílt a nyugat-európai műveltséghez, tudományhoz való felzárkózásra. De a Klebelsberg-, majd Hómanféle tudománypolitikai koncepció ideológiai, politikai tartalma a nacionalista, sovinszta, sőt a fasizmusra utaló elemek miatt, a nemzeti sajátosságok túlhajtásával nemzeti korlátoltságba fullasztja a fejlődés lehetőségét, elzárja az utat a nemzetközi színvonalra emelkedés előtt. Hóman, bár látszólag leválasztaná a magyar tudományosságról „a legragyogóbb nemzeti színben pompázó tudománytalan dilettánsokat,” de mégis nemzeti korlátokkal veri gúzsba a magyar tudományt. Csakhogy a tudomány természetéhez tartozik, hogy nem tűri el a korlátokat. Nemcsak a kormányzat által orientált nemzetközi kapcsolatok jöttek létre. A kényszerűség is követelte a világ haladó egyetemeivel az együttműködést. Számos társintézmény fordul külföldről is támogatással a szegedi oktatók és kutatók felé. Küldték könyvadományait, tudományos közleményeiket. Így kötődtek a szálak a Nyugat tudományos bázisaival, sőt még szovjet egyetemekkel is. A szegedi egyetem kutatói hamar felismerték, hogy az általuk írt dolgozatok rendszeres kiadványokba szerkesztése és szétküldése a világba hasznos kapcsolatokat, cseréket eredményeznek. Az „Acta Universitatis Szegediensis” fejcímmel megjelenő publikációk ismertté tették az egyetemet külföldön, öregbítették a város hírnevét a világban.

Ma is tudják külföldön, bár meggyőződésem szerint kevesek, hogy Szent-Györgyi Albert a szegedi egyetemen végzett kutatómunkája alapján nyerte el a Nobel-díjat. Talán ismert a világ tudományossága előtt a két világháború közötti időszak matematikusainak: Haar Alfrédnak és Riesz Frigyesnek a neve. Hány magyar tudósnak a munkásságát őrizheti meg az egyetem és tudományos világ emlékezete hosszú időkre? Ne áltassuk magunkat.

Hazánk azonban, de legfőképpen Szeged, többet is tudhatna egyeteme múltjából. Mi kösse a diákok nemzedékeit egyetemeikhez, miféle hagyományokat őrizzen és ápoljon tovább, ha nincs ismerete arról, hogy a tudományban kik jártak előttük olyanok, akiknek nevét ma már vitathatatlanul feljegyezték az egyes hazai tudományszakok, akik kutatógenerációk és tanárnemzedékek felnevelésében, útbaigazításában váltak emlékezetessé? A már leírt nevek mellett fennmarad bizonyára az egyetemtörténet olyan alakjainak munkássága példának, mint Apáthy István és Buda László, Issekutz Béla, idősb és ifjabb Jancsó Miklós, Márki Sándor, Mészöly Gezeon, Rusznyák István, Sík Sándor tevékenysége.

Ki tagadná, hogy voltak a szegedi egyetemen a két világháború közötti időkben — nem is kevesen —, akik az ellenforradalmi korszak haszonélvezőiként tudományos álságokat hirdettek katedrájukról. A középszer tenyészetévé válhatott az egyetem egy-egy részlege. Tehetségeket visszafajtot, vagy egyszerűen fel nem ismerő tulkokban sem volt hiány. Nemcsak a szegedi egyetemek, hanem az ország többi felsőoktatási intézményében is. Budapest és Debrecen is ki tudna mutatni néhányat. De fel kell készíteni az ifjú nemzedékeket arra is, hogy a történelem folyamatában, a kultúra kontinuitásában tudjanak gondolkodni, hogy egyetemük múltjából meg tudják ítélni: mi az, amit vállalnak, mi az, amit tagadnak. „Egy egyetem története nem csupán professzorok nemzedékeinek története, akik ott tanítottak és tevékenykedtek, nem csak diákok nemzedékeié, akik tudásukat onnét merítették, nem csak tanoké, amelyek onnét indultak ki, nem csak a szellemi tevékenység csúcspontjainak és a tudományos rutin és tespedés feneketlen mélységeinek váltakozása, hanem egyben az ország gazdasági, társadalmi, politikai és szellemi fejlődésének története, melybe az egyetemek, mint kiemelkedő szellemi központok beletartoznak, hatva a társadalmi

környezetre, és ettől kapva az impulzust, a társadalmi feladatot...” — írja egy német kultúrhistorikus. Diákok nemzedékei? A környezet hatása rájuk? Társadalmi feladatok felismerése? Ismét csak a töredezettség, a szakadozottság, az éles ellentétek melegágya a város is és egyeteme is. Évszázados perlekedések, egymásra feleselés kusza szövevénye első látásra az egyetemi élet. Az ifjúsági szervezkedések halmazának sűrű szálai mögött felfedhetők az erővonalak, az osztálytartalmú különbözőségek vonulatai. Az ifjúsági szervezetek zöme az irredentizmus, a mítoszt is szekerbe fogó nacionalizmus, a vallási elfogultság táptalaján burjánzott. A keresztény kurzus ideológiája és politikája alapján jöttek létre. Abban különböztek csupán, hogy az irredentizmus, a „turáni magyarság” vagy a „vallási megtisztulás” útján szándékoztak az ifjúságot az uralkodó osztály érdekeinek kiszolgálására önkéntesen is kész „értelmiséggé” nevelni. A 20-as évek és az első 40-es évek szellemi színpén erősek különösen e zavaros színek.

Az egyetemalapítás utáni időkben a levert munkásosztály és pártja nem léphetett fel ellenzéki erővel a hivatalos egyetempolitikával szemben. Változás csak akkor következett be, amikor a szociális kérdések is nyíltabban tudtak a felszínre törni. A nagy válság éles és eddig ismeretlen erejű nyílt kérdéssé lett, különösen a háború után felnőtt fiatal értelmiség körében. Leirtuk már máskor: itt élt Magyarországon az értelmiségnek az a része, amely haladó gondolatai miatt megalázottan, számos esetben meghasonlottan ugyan, de a Horthy-fasizmus eszmei fertőzésének ellenállva munkálkodott. Itt éltek a Tanácsköztársaság óta felnőtt értelmiségi nemzedékek, akik temérdek nehézséggel, felmérhetetlen tárgyi és eszmei akadállyal küzdve formálták világképüket, és alkotó, teremtő egyéniségükkel az adott lehetőségek között formálták Magyarország szellemi arculatát, kultúráját, tudományát. Az értelmiségnek ez a része került szükségszerűen kapcsolatba — kedvezőbb társadalmi mozgások esetén — a munkásmozgalommal, fejezte ki a parasztság vágyait, és került gondolatilag a haladó európai kultúra áramkörébe. Az értelmiség e részeinek legtehetségesebb tagjai vállalkoztak az értelemellenes világban, az irracionális eszmei áramlatok tobzódása idején — nem mentesen a gazdasági, társadalmi, kulturális válságok eszmei hatásától — az „értelem keresésére”, a „modern gondolkodás” elsajátítására, a természet titkainak kutatására, a társadalmi bajok gyökereinek felfedésére, a művészetek továbbfejlesztésére. Nem volt könnyű, nem volt veszélytelen vállalkozás, nem ígért a Horthy-Magyarországon hivatalos elismerést, és kétséges volt a vállalkozások társadalmi hatása.

A harmincas évekre érlelődő progresszív vonulat feljebb ívelése emelte még a szegedi egyetemi ifjúság baloldali, műveltebb rétegének társadalom- és művészetkutató mozgolódását. Szervezeti formákat kezdett öltetni a baráti közös gondolkodás és akarás. Létrejött a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, amely kapcsolatot keresett az ipari munkásokkal és a tanyavilág parasztjaival. Tegyük hozzá: úgy jöhetett létre, hogy élvezte azoknak a professzoroknak a támogatását, akik bátrabb vagy bizonytalanabb módon ugyan, de a haladó nemzeti kultúra és tudomány hagyományait mentették át a következő korszakok számára, akik az egyetemes kultúra és tudomány országhatárokon is átszivárgó eredményeit, alkotásait szorgos munkával építették be a magyar nép kulturális hagyatékába, és tovább élő áramlatába.

Szűk körű a vállalkozások társadalmi hatása, a szegedi fiatalok mozgalmának ereje is időlegesnek bizonyult, csak a felszabadulás után bontakozhat ki társadalomépítő szerepük. Idéztük már más alkalommal Kecskeméti Györgynek a Szép Szóban, 1937-ben megjelent sorait, de ismét ide kíváncsnak: „A mai magyar szellem levegőtlen világban él. Lírában, regényben, zeneköltészetben, a képzőművészetek egyes ágaiban, az egzakt tudományokban a teremtő egyéniségek ragyogó bősége, amilyenre alig volt példa a magyar múlt legnagyobb korszakaiban; de a teremtő erők munkája nem zárul egésszé, hatásuk a valóságra semmi, nem mutatnak irányt az eljövendő fejlődésnek, nem alakítják a társadalmat.”

Csak a kommunisták hirdették következetesen a kulturális viszonyok gyökeres megváltoztatásának szükségességét, szenvedélyesen leleplezték a Horthy-rendszer

művelődési politikáját. A hosszan tartó válság, a gazdasági pangás, a kormány által ígért, de lelepleződött reformtervek és a háborús előkészületek hatására a nemzetközi kommunista mozgalom néppfrontpolitikájának és a KMP erőfeszítéseinek következményeként átmenetileg kialakult a magyar értelmiségiek egysége a művelődéspolitikai fő törekvésekben. A kommunisták a Horthy-rendszer művelődési politikájának szenvedélyes leleplezése közben nem hagyták figyelmen kívül a hivatalos kultúrpolitika eredményeit, a tudományszervezésben, tudományigazgatásban mutatkozó erőfeszítéseket. Mi is hibát követnénk el, ha elhallgatnánk a pécsi és a szegedi egyetemek új épületekkel és felszereléssel való ellátását, a debreceni egyetem első világháború alatt megindult nagyszabású építkezéseinek befejezését, a Collegium Hungaricumok szervezése révén a kiválasztott tudósjelölteknek az európai tudományos életbe való közvetlen bekapcsolását, és más eredményeket. Ezek a tények kétségtelen erő kifejtést jelentenek a magasabb művelődés érdekében. Még azt sem hallgathatjuk el, hogy a mi szocialista tudománypolitikánk ezt a megelőző korszakot tagadja ugyan, de az objektíve maradó eredményeket tovább építi. Tagadjuk az előző korszak tudománypolitikáját, mert ez a magas művelődés a két világháború között a nép alacsony színvonalon tartására, az uralkodó osztályok művelődési kiváltságára épült, a milliós tömegeknek a művelődésből való kizárása árán akar érvényre jutni és megszilárdulni.

A voluntarista törekvések nemcsak szándékukban voltak azonban hamisak, hanem objektíve is képtelenségnek minősültek. A kommunisták vállalkoztak arra, hogy e képtelenségekre rámutassanak. Amíg lehetett és kellett. A 40-es évek elejére már hasztalanná vált az értelemre apellálni. A Bartha Miklós Társaság cégére alatt 1943-ban publikált „népi tudománypolitikai program” már egyértelműen a fasiszta ideológiából táplálkozott, a magyarságtudomány kiindulópontjául a „fajembertant” és a „fajélettant” jelölte meg. „A faji tudományok és a geopolitika határozzák meg a magyarság viszonyát a külső világgal szemben, de állásfoglalást jelentenek a környezettel szemben éppúgy, mint az egyetemes emberivel szemben is” — írja a programadó. Ez a szövegezés nem kívánt már kommentárt. Hiba lenne homályba börtani, hogy a szegedi egyetem oktatóinak egy vékonyabb, hallgatóinak már nem lebecsülhető rétege az egyre erősödő fasiszta ideológia hatása alá került.

Ebből az igen vázlatos képből is szükségszerűen kiütöközik, hogy az ellenforradalmi korszak 25 évében a szegedi egyetem társadalmi-politikai funkcionálásában túlnyomó részt a negatív tendenciák a szembeszökőek. Így a felszabadulás utáni figyelem hosszú évekig a megelőző felsőoktatás éles kritikájára irányul, előtérbe az új egyetem kialakításáért folyó küzdelem kerül; az egyetemi életben „sok tekintetben a tehertétel eltávolításának szemlélete” uralkodik el.

„Ezt a történelmileg érthető hangulatot, sőt szemléletet — amely a felsőoktatás-történet, egyetem-történet művelésének nyilvánvalóan nem kedvezett — a szektás-dogmatikus politika az 50-es évek elején tovább erősítette” — írta le 1967-ben Ladányi Andor, a magyar felsőoktatás-történet ismert kutatója, majd folytatta is: „Az 50-es évek második felétől e szemlélet lassan tért vesztett, sőt — ha nem is a szükségies mértékben, de — felismerést nyert az, hogy van haladó egyetemi örökségünk is, hogy egyetemeink, főiskoláink múltja, oktató- és tudományos tevékenysége jelentős értékeket is tartalmaz, amelyeket eredményesen fel lehet használni a hallgatók nevelésében. Ez a korábbi évekhez képest a felsőoktatás-történeti kutatások számára kedvező szubjektív feltételeket teremtett.”

Az általunk rajzolt vázlatos leírásból viszont nem tűnik ki, miként kapcsolódott szervesen egybe város és egyeteme, hogyan érett egyetemmé a negyedszázad alatt az idetelepült intézmény, melyek lettek az egyetemi város sajátos jegyei? Ennek több oka van.

Talán kellően hangsúlyoztuk, Szeged polgárai iránti megbecsülésünk, tiszteletünk is ezt követelte, milyen erőfeszítéseket vállalt a város azért, hogy az egyetem megtelepedjen, működésének elemi feltételei kialakuljanak. Nem derítettük fel azonban a város vezetése és az egyetem igazgatása, tudományos irányítása közötti intellek-

tuális kapcsolatokat. Ne tévesszük meg azonban magunkat. Abban a korban, amelyben az egyetem társadalmi-politikai funkciója oly kevéssé szolgálhatja a nép érdekeit, amikor a legjava hallgatóknak szinte törvényen kívül kell keresnie a kapcsolatot a dolgozó rétegekkel, történjenek bár protokolláris események a két fél kölcsönös együttműködésére, növelheti akár a lakosság öntudatát is, hogy egyetemet tudhat a magáénak, nincs meg valójában az objektív feltétele annak, hogy város és az egyetem között szerves összefonódás jöhessen létre. Inkább érdekellentéteket hozhat az egymás mellett élés, vagy formálisan elfogadható jó viszonyt csupán.

Közösen jellemző jegyeket azonban hordoznak magukon. A felemáságot például. Bár a két világháború közötti ellenforradalmi korszakban is felfelé ívelt Szeged pályája, ahogy Erdei Ferenc is felidézi, de nem tudott igazán modern várossá nőni, közel sem volt a prosperitásnak, a fejlődésnek, az alakulásnak olyan meghatározó jellege, mint a századforduló táján. Az egyetemet pedig nem lehetett egyszerűen befejezetteknek tekinteni. A létért való küzdelem tette próbára első évtizedeiben. A kutatás készsége ugyan elevenen élt a jobbokban, még Délalföldi Kutató Intézet szervezésébe is belefogtak, de mind a tárgyi, mind a személyi feltételek kevésnek bizonyultak ahhoz, hogy az egyetem a közvetlen környezet formálását befolyásoló tényezővé váljon.

Ki tudná — végül — meghatározni ennek a most már egyetemi várossá vált településnek a sajátos jegyeit? Történelmi előzményeiből fakadón hordozza magán az ellentmondásosságot. Nem lelhetők fel szellemi térképén azok a századokon áthúzódo árkok és domborulatok, amelyek karakterét markánsan felrajzolnák. A felszín játszana itt szerepet? A Debrecennel összevetés még előnyössé is alakítható. Köztudomású, hogy a tradíció az előrehaladás kapaszkodója, ösztönzője, az irány mutatója lehet. De az erény hátránnyá változik, a hagyomány visszafog, leragaszt, marasztal, új irányokat nem is enged. Szeged elevenebb, mozgékonyabb, kitekintőbb, új példákat követő lehet. Csak felszínes ne maradjon.

A felszín alatt, az ellentmondásosság burka alatt századokon át mélyen vágó ellentétek, társadalmi összecsapások munkáltak. Erre utalt minden történeti vizsgálódás. Napjainkban, amikor a munkásosztály a társadalom valamennyi osztályának és rétegének összefogására támaszkodhat, és velük együtt munkálkodhat a szocialista nemzeti egység megteremtésén, kiküszöbölődnek azok az ellentétek, amelyek a magyar múltban az egyetem, a tudomány társadalmi funkcióját a társadalmi osztályok, az állam, a társadalmi szervezetek ellentmondó érdekei szerint különböző módokon határozták meg. Létrejöttek az egységes tudománypolitika politikai, gazdasági, ideológiai feltételei. A társadalom osztályszerkezetében végbement gyökeres változások idején nyílnak meg valóságosan az egységes egyetempolitika megteremtésének lehetőségei. Ebben az időszakban veheti kezdetét a magyar nép történetében korábban mindig a gazdasági és társadalmi ellentétekből táplálkozó lényeges ellentmondások teljes és végleges felszámolása.

3

A felszabadulás utáni idők áttekintése nem könnyű feladat. Főként ha eltérünk a szokványos módszertől, s nem pusztán a múlthoz akarjuk mérni a szegedi egyetemek elért fejlődési szakaszát. Hajlamosak vagyunk a kultúra fejlődését a múlthoz mérni, ahelyett, hogy a jelen szükségleteivel vetnénk egybe. Múlt, jelen, jövő szerves egységének elve készítené a történeti távlatokban gondolkodásra. Jelenünk a múlt és jövő csomópontján elemezhető.

A tudományban sajátságosan a folytonosság a domináns tényező. A tudomány: kérdés és válasz. A művészetben az alkotás mindig befejezett. A szegedi tudomány, a szegedi egyetemi élet tanulmányozásakor sem juthatunk el egyértelmű válaszokhoz. A kérdések felvetése lehet csak feladatunk. És valami kollektív válaszadásban reménykedhetünk. Manapság, a tudományos közélet demokratizmusának kibontakozása idején, a tudománypolitikai irányelvek tanulmányozása és a helyi

viszonyokra alkalmazása egyébként is többször ilyen közösségi véleményformálást követel.

A felszabadulástól kezdve a kultúrát a társadalmi-történeti folyamat részeként fogtuk fel. Ha nem is mindig eléggé tudatosan. A tapasztalat, az előző korok felületes tanulmányozása is arra intett, hogy az osztálytársadalmakban az uralkodó osztályok uralkodó felfogásai mellett — sőt, ha társadalmi hatásukban nem is, de színvonalukban és távlatosságukban ezeket túlhaladón — kifejlődnek az elnyomott, kizsákmányolt osztályok érdekeit tükröző nézetek elemei is, amelyek a termelési, társadalmi tapasztalatokból fejlődnek ki, amelyek az ezen osztályok jövőjét felismerő munkások, parasztok és értelmiségiek legjobbjainak műveltségi fokával, nemzetközi látókörével állnak összefüggésben.

Ezekre az elemekre épülő kultúrpolitikai elvek, bár nem kerülnek mindig rendszeres kifejtésben, tudományos megalapozással megfogalmazásra (már csak azért sem, mert nem külön, hanem a társadalmi haladással együtt gondolható el azok megvalósítása), mégis többre hivatottak, mint az uralkodó tudományfelfogások, kultúrpolitikai koncepciók, mert a jövő számára, a társadalmi haladás irányába mutatnak utat.

Az osztályharcban születő, az általános politikába koncentrált, tehát a gazdasági politikával is egybevető programmal tudják aztán a feltörekvő osztályok a maguk tudománypolitikai és kultúrpolitikai gyakorlatát kifejleszteni. Az emberi élet változtatásának az igénye merül fel. És a változtatás részeként a kultúra. A műveltség nem ismerethalmaz csupán, nem külön része a társadalomnak. A kultúra csak akkor kultúra, ha az emberi tevékenység részeként fogjuk fel. Elvileg is, gyakorlatilag is a művelődés nagyobb mértékben kerül társadalmi ellenőrzés alá. Ilyen felfogásban nézve a dolgot, a társadalom, a környezet, a város, a lakosság közvéleménye beleszól a magasabb művelődés ügyeibe is. Az általános demokratizálódástól eltekintve most, e gondolatsoron haladva csupán, világosodik meg, miként kerül sor a felszabadulás után arra, hogy a lakosság véleményét nyilvánítsa: kik tanulnak az egyetemen, kik tanítanak ott, mit adnak elő és mit kérnek számon. Ez a szemlélet különösen a kezdeti időkben jut érvényre szükségszerűen, amikor még a hatalomért való harc idején indokolt is a bizalmatlanság az új osztályok, a hatalomért küzdő osztályok részéről, amikor tudatosodik az elv, hogy az általános politika része a kultúrpolitika is, és alárendelten az, és csak kisebb mértékben világosodik meg, vagy éppen figyelmen kívül marad, hogy a művelődési politika és az értelmiségi politika ugyan valóban nem lehet független az általános politikától, de sajátosságai és specifikumai vannak.

Előtérbe kerül a törekvés, hogy a társadalmi igényeknek megfelelően, a társadalom gyökeres átalakításának megfelelően a kultúra mozgásba hozandó. Elméleti megközelítésben is ide lyukadunk ki, hisz az igaz, hogy éppen a tudományban a folytonosság az egyik törvényszerűség, de a folytonosság nem spontán jellegű. A társadalmi valóság mozgásából indulunk ki, de nem hagyatkozhatunk erre csupán, a kultúra változását — mondjuk így: — ki kell váltani.

Nos, a szegedi kulturális élet korán mozgásba jött. A város felszabadulását közvetlenül követően. Ha azt mondjuk, hogy bámulatos gyorsasággal indult meg Szegeden az egyetem tevékenysége, tudnunk kell: nem elsősorban az akkori egyetem vezetési törekvése folytán. Sokkal inkább azért, mert ugyan a felszabadult város minél előbb élni akart, működtetni kívánta egyetemét is, tehát érvényesült a kulturális érdek is, de az egyetemi munka megindítása akkor politikai tartalmú, mondhatnánk presztízs érdekű ügy is volt. Ezekben a hetekben Szeged nem csak az első felszabadult egyetemi város volt, hanem az ország egésze felszabadításáért folyó harcnak és az akkor szerveződő demokratikus átalakulásnak is az egyik központja. Nagy elégtételt szolgáltatott a történelem, vagy az ország felszabadításának stratégiája Szegednek, a város munkásosztályának azzal, hogy — bár valóban indokolatlanul — Szegedet tekintették sokan az ellenforradalmi korszak indító helyének, éppen innét indulhatott a felszabadulás is. A város munkásosztálya pszichikumának alakulásában, a

hatalomért és a hatalom megszilárdításáért folyó harcokban, sőt a hatalom: gyakorlásában később is tanúsított magatartásában ennek a körülménynek — megítélésem szerint — kimutatható nyomai fedezhetők fel. Indokoltan önérzetet fejlesztett, helyenként indokolatlan öntudatot is gerjesztett. Mi ezáltal csupán város és egyeteme viszonylatában említjük e kérdést.

Magának a történelmi ténynek, annak, hogy Szegeden valóban a város felszabadítása után heteken belül megindult az egyetemi oktatás, sőt a felszabadult Magyarország felsőoktatása itt vette kezdetét, a haladó egyetemi hagyományok megteremtése, ápolása, az egyetemi hallgatóság nevelése szemszögéből nézve jobban kiaknázható lehetőségét látjuk.

Nincs mód most az egyetemi élet forradalmi átalakulását bizonyító adatok felsorolására. Nem részletezzük a hallgatói létszám alakulását, a tárgyi, szervezeti feltételek javítását szolgáló intézkedések sorát. A társadalompolitikai, egyetemi- és tudománypolitikai kérdések közül áll néhány a figyelmünk előterében. De meghatározó, döntő jelentőségű körülményként kell említenünk a munkások, parasztok, kisiparosok, kiskereskedők, kistisztviselők, és természetesen a java értelmiségiek gyermekeinek beáramlását az egyetemre. Ehhez hasonló értékű, nem csupán szervezeti jellegű változás volt a képzés korábbi struktúrájának, a szakok arányainak gyökeres átalakulása, a gazdasági-társadalmi igényekhez igazítása, vagy legalábbis megközelítő alakítása. Nagyon jelentős horderejű lépés volt a természettudományos (benne az orvostudományi) felsőfokú képzés kapacitásának bővítése. Ami természetesen nem valami idillikus légkörben ment végbe. Forradalmi hevülettel, különösen a fiatalok, a természettudósoknál készülőkről, sok aggodalommal, megbántottsággal a bölcsészek, főleg az idősebbek részéről. A struktúraváltoztatások ellentmondásokat is hoztak felszínre. Az ellentmondásokat nem hagyhatta az egyetem a felszabadulás előtti időkből. Ellentmondások, ellentétek, különbözőségek mutatkoztak a szakember-ellátottságban. Nyilvánvaló, hogy a természettudományokban kisebb megrázkódtatásokkal járt a szocialista munkára átállás, az alkalmas káderek kiválasztása, az oktatás és kutatás kontinuitásának biztosítása.

A kultúra, a tudomány általában felfele emelkedő tendenciát mutat még akkor is, ha hullámvonalú változással kell számolni. Kedvezőtlen körülmények esetén visszaesés is bekövetkezik. A visszaesés a kultúra nem minden szférájában egyforma. A két világháború közötti időben a társadalomtudományok összességükben jócskán visszaestek. A természettudományokban legfeljebb a fejlődés lassulásával kell számolni, visszaesséssel nem. A szegedi természet- és orvostudományok rendelkeztek azzal a szakmai bázissal (és gyorsabban is fejleszthették), amely elegendőnek bizonyult a struktúraváltoztatáshoz. A társadalomtudományi karok és szakok súlyos válságot éltek át tudományuk természetéből következően. Alig volt, maradt olyan előzmény, amelyet alapul lehetett volna venni. Új erők bevonására volt szükség. Ez a szegedi talajból nem volt megoldható akkor. Marxista felkészültségű szakembereket főleg a fővárosi tudományos és politikai gócékból kellett kijelölni, azzal a megbízatással, hogy a szegedi vidékiséget, sőt a „szegedi gondolatot” ellensúlyozzák. A város és az egyetem politikai vezetése örömmel fogadta az ilyen jellegű segítséget. De bizonyos, hogy az érkezőknek némi bizalmatlansággal is kellett számolniuk, ha meg ilyet éreztek, csak erősödött bennük az elszánás, küldetésük ideológiai, politikai értelmé szerint is. Feszültségek szülője lehetett mindenesetre az objektív helyzet. Megbecsülés jár azoknak, akik Szegeden megtelepedtek, bár esetleg a főváros később előrehaladást kínált, de azoknak is, akikkel budapesti tanszékeken nem számoltak, mert velük vált lehetővé a szocialista építés igényei szerinti társadalomtudományi oktató- és kutatómunka. Megbecsülést érdemelnek külön még azok közülük, akik nemzedékeket neveltek maguk mellé. Nem szüntette meg azonban bizonyos szakokon, sőt színté növelte a munka szakadozottságát a tanszékevezetői posztokon jelentkező, helyenként igen erős fluktuáció. Ez esetben azoké a fiatal, már a szándékaink szerint nevelődő népi származású kádereké az érdem, akik ily módon „mesterek” nélkül verekedték fel magukat a tudományos megbecsülés fokozatáig.

Új ellentmondások keletkeztek az oktatás tartalmában is, olyanok, amelyek ismét csak nehezítették, hogy a szegedi karokon megizmosodjon a tudományosság, mélyen eressze gyökereit a szegedi társadalmi talajba, magas szintű egyetemi életet formáljon. Arra az ellentmondásra gondolunk, amely az 50-es években keletkezett, de természetesen nemcsak a szegedi egyetemeken okozott károkat, amely paradox módon a felszabadult tudomány szabadságát, az alkotó szocialista gondolkodás tágaságát a kutatás korlátozottságával, a szemlélet leszűkítésével párosította. Ma már kimondjuk és vállaljuk. Vállaljuk, ahogy egész felszabadulás utáni korszakunkat vállaljuk, éppen a kontinuitás elve szerint. De bizonyos: ha az általános társadalom-építő tudományos téziseken túl a hallgatók több konkrét társadalomismeretet kapnak, ha több alkalom adódik a gyakorlattal érintkezésre, nevelőmunkánk mélyebb, az oktatómunka tartalmasabb, a kutatómunka eredményesebb, az egyetem és város kapcsolata szervezesebb lehetett volna.

Az egyetemi élet ellentmondásai az általános politika ellentmondásaival voltak összefüggésben. Bizonyos szegedi sajátosságokra utal azonban az ellenforradalom időszakának elemzése. Társadalmi berendezkedésünk szerint a pártvezetésnek, így a megyei, városi pártirányításnak is megvan az ismert egyetemi életet befolyásoló szerepe. Az a társadalmi ellenőrzést képviselő szerep, amiről már szoltunk, amikor kultúrafelfogásunkat említettük. Úgy tűnik, hogy Szeged város pártvezetését — a feszültségek felhalmozódása folytán egyetemünkben is kirobbant események láttán — az átlagosnál nagyobb család érte. Vagy bizakodóbban ítéltek meg a megelőző időket, éppen a szegedi erős pártpolitikai viszonyokra alapozva, vagy pedig az egyetem vezetésében szerepet játszókat magatartásának gyors megváltozása keltett meglepetést. Bizonyos, hogy a szegedi egyetemeken 1956-ban erős volt a törés, élesebb volt a válasz is az egyetemi élet megítélésében, nem kis mértékben a szegedi pártszervezetek által közvetített közvélemény nyomására, vagy a kifejezetten balos szemlélet megnyilatkozása miatt, így lassabban következett be a konszolidáció is.

Próbátétele volt az ellenforradalom a szegedi egyetemeknek is. Egyben meggyorsította az új káderállomány kialakulását. A felszabadulás óta eltelt évtizedek tapasztalatai érlelték mind a felszabadulás időpontja óta társadalmat és egyetemet formáló nemzedékek, mind a fiatalabb korosztályok tudatát, felismerését, hogy a szocializmusban kifejeződő történelmi fejlődés nem csak eszméket ad. Új gyakorlatot, másfajta indítékú tevékenységet, külön életmódot, életprogramot, életformát is jelent. Ennek lényege a fejlődés; a fejlődés becsvágya és képessége. Fejlődni életszemléletben, világnézetben, magatartásban, életmódban, jellemben, tárgyi tudásban, szakmai felkészültségben. Erősödni azokban a készségekben, amelyek a szocialista ember törekvései és céljai felé mutatnak. A fejlődés sem egyéni, sem társadalmi nézőpontból nem képzelhető el alkotó munka nélkül.

Nehéz ma még bemutatni: a felszabaduláskor már alkotó nemzedékek mellé, vagy után hogyan nő fel a tanítványok generációja, miként helyezkednek el ma az egyetemeken életében azoknak a korosztályoknak a tagjai, akik már a felszabadult egyetemen végezték tanulmányaikat, és nőttek a kutatók sorába. Azokról van szó, akik egyébként a szocialista egyetemépítő munkában sokirányú tevékenységet vállaltak, vállalnak jelenleg is. Akiknek a pályáját még későbbi évek értékelhetik. Az életutakat a maguk komplex mivoltában. A jubileum által is serkentve, feltehetően megélnékülő egyetemtörténeti kutatások már feladatult tűzhetik ki e nemzedékek tágabb értelemben felfogott alkotó munkája eredményeinek mérlegelését. Mérélegését például annak, hogy egyetemünk felszabadulás után végzett növendékei hogyan játszanak szerepet mint alkotók a magyar és nemzetközi kulturális, tudományos és irodalmi, művészeti életben. Lehet, hogy ezek az értékelések fognak rámutatni: ez a mostani időszak az, felsőoktatási intézményeink életében, amikor megteremtődnek az egyetemi szintű munka normái, amikor a nemzedékek egymásra következősében is kialakult a törések nélküli kontinuitás, amikor modern és hagyományokat becsúló egyetem formálódik, amikor megszövegeződik a válasz arra is: mitől szegedi diák a szegedi diák? Benne élünk a korban, nincs talán rálátásunk

még a közvetlen múltra és a közvetlenül következő jövőre. Kevesen látják azt is, hogy Szeged nagyvárossá, modern településsé alakulásának lehetnek tanúi, hogy az elmúlt évek, a jelenünk meghatározó módon szabják meg ennek az országrésznyi központnak fejlődési irányát.

Lényegi, a város termelési, társadalmi és szellemi arculatát meghatározó, az egyetem társadalmi hivatását, funkcióját alakító vállalkozás érlelődik. Az egyetem és város eddig is számtalan szalon szövődő, erősödő viszonya nagy horderejű, a legfőbb kérdéseket befolyásoló, sőt eldöntő szerves együttműködés, munkakapcsolat szintjére emelkedhet.

A város és az egyetem kapcsolatát eddig is szövögető szálak felgöngyöltése számos tanulsággal járt. Buzdító erejű az eddigi összegezés is. Pedig — mint kiderült — nem is ölet fel mindent. Az egyetemi tudományos munka eddig is hozzájárult a szegedi gazdaság, termelés fejlesztéséhez. A tudomány olyan kérdésekkel is foglalkozott — az országos távlati tudományos kutatási tervekbe foglaltakon kívül —, amelyekre a városban működő üzemek, vállalatok, intézmények magasabb szintű vezetésre törekvő munkatársaitól kapott felkérést, megbízást. Ezek a kutatások, vagy esetleg csak tudományos tanácsok, ajánlatok, szakértői megnyilatkozások a népgazdaság, a városi szintű tervezés, vagy az adott üzem, intézmény által már meghatározott fejlesztési irányban hathattak. A tudomány az ilyen felkéréseket, megbízásokat, „megrendeléseket” igyekezett teljesíteni. Adott esetekben természetesen az egyetemi intézetek kutatóinak a tudomány korszerű megoldásairól adott tájékoztatói, szakértői közreműködései adhattak új irányt is az üzem vagy más szervezet munkájának hatékonyabbá tételéhez.

Az ilyen indítékú tudományos segítségre a jövőben is szükség lesz; illetve az ipari, mezőgazdasági, kulturális vezetők munkájuk fejlesztése, helyes döntések meghozatala érdekében a jövőben feltehetően több igénnyel is fognak jelentkezni. De új vonásokkal is kell számolni. A tudomány termelő erővé válásának korában, a magyar népgazdaság tudományos tervezésének idején egyre inkább érvényre jut a tudománynak a társadalmi-gazdasági viszonyokra visszaható, a népgazdaság fejlesztésének irányait is befolyásoló szerepe. A szegedi egyetemek tudósainak a törekvései, a város vezetőinek már kinyilvánított kívánságai arra irányulnak, hogy a tudomány ne csak teljesítse a gyakorlat, az egyes szakterületek megbízásait, hanem maga is mutasson rá tudományosan feltárt lehetőségekre, befolyásolja a város fejlesztési irányainak kijelölését. Elemezze a termelési arculat változásából bekövetkező, előrelátható társadalomszerkezeti alakulást. Komplex módon mérje fel a nagyvárosiasodás szociális, közegészségügyi, kulturális stb. kihatásait. Jelezze a belátható, várható fejleményeket, sőt érvényesítse a tudományos előrelátás, megközelítés módjait.

Ennek a tendenciának az erősödése a szegedi egyetemek hivatásának, tudományos profiljának világosabb meghatározását is eredményezi, kibontja az egyetemfejlesztés távlatait. Az országos távlati-tudományos tervekbe foglalt kutatás, a szegedi egyetemeknek a világ tudományosságában kivívott szerepe helyi érdekű alátámasztást kap, anélkül, hogy a helyi jelentőségű témák kutatása „leszűkítené” a tudományos vizsgálódások körét. Éppen ellenkezőleg: a szegedi tudományos tevékenység népgazdasági, társadalmat alakító, közgondolkodást formáló jelentőségűvé emelkedik, a gyakorlat befolyásolásának szintjére lép, a szegedi egyetemek az ország közéletében igen jelentős szerepre fejlődő, nemzetközi tekintélyben is rohamosan emelkedő várossal való szerves összefonódásban válnak majd a jövőben mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban még inkább közismert tudományos bázisokká. A vállalkozás ilyen értelmezése, valóban nagyszabású volta szabadíthatja fel az egyetemeket tettekre kész szellemi energiáit, terelheti mederbe — az eddiginél összefogottabban — az intellektuális erőket.

Nem leszűkül, hanem éppen kitagul a kutatói szemlélet, a tudományos tevékenység új perspektívái nyílnak meg. A társadalomtudományokban nem csak új, sokat ígérő tudományos feladatok jelentkeznek, de megnyilvánulhat bennük a tuda-

mányok komplexitásának egy új típusa is. A társadalmi érdekű közös vállalkozások közben az emberközpontú komplexitás jöhet létre. De a természettudomány is humánummá válhat, mert az embert tanítja mélyebben tekinteni létének titkaiba. A természettudomány végső tárgya sem a természet, hanem maga az ember, mert nem a természetben, hanem az ember körülményein, az emberen, az emberi személyiségen változtat.

A tudomány, az egyetemek többféle módon befolyásolhatják a történelem' menetét, vagy egy szűkebb környezet alakulását. Befolyásolhatják a termelés módszereinek megváltoztatása révén. De közvetlenebbül is — eleinte talán kisebb súllyal, kevesebb hatásfokkal — elért eredményeiknek, megállapításaiknak, eszméiknek a kor ideológiájára, a közgondolkodásra gyakorolt hatása révén is. A szocialista társadalmi haladás kedvezőbb feltételeket teremt a tudományos haladás számára. A tudomány haladása pedig befolyásolja magát a társadalmi haladást: nemcsak a tudományos felfedezések alkalmazásával együttjáró gazdasági változások (reformok) révén, hanem az új tudományos elméleteknek az általános gondolkodásmódra kifejtett hatása által is.

Szeged város gazdaságának a közeljövőben várható rohamos fellendülése folyamán, a tudomány közreműködését is igénybe véve, átalakul az embereket körülvevő technikai környezet. A társadalmi és technikai fejlődés a város lakosaitól magasabb szakmai felkészültséget követel majd meg (de már előre, tervszerű szakképzést is). Az ipari, technikai változás azonban nem válhat a mi viszonyaink között pusztán városiasodássá, üres civilizációs átalakulássá. A fejlődés szocialista jellege tartalmaz, kulturált, körültekintő tervezést és megoldást követel. Eppen a változások emberi oldalai, személyiséget formáló tényezői nem maradhatnak figyelmen kívül. Igaz ugyan, hogy a technikai környezet változása, új ipari formák megjelenése önmagában is korszerűsíti az emberek igényeit, alakítja a közízlést. De a tudatos társadalom tudatos művelődési politikája a termelési, a társadalmi arculat megváltozásával párhuzamosan megteremtheti a kulturált életmód elsajátításának feltételeit, az általános és szakműveltség, az irodalmi, művészeti közízlés fejlettebb fokának emelőit is (tudományos és közművelődési könyvtárak, klubok, kiállítási helyiségek, színház, lakáskultúra, öltözködést bemutató termek stb.).

A közvetlenül a gazdasági életben gyökerező változásoknak, a nem közvetlenül a termelésből magyarázható tudati állapotok fejlődésének, az alkotó munka tágabb lehetőségeinek harmóniájából bontakozik majd ki Szeged város jövője, az egyetem-fejlesztés távlata, a vidéki szellemi élet felvirágzása is.

***Köszöntjük a jubiláló
szegedi egyetemeket!***